
Az ókori druidák új megvilágításban

Miranda Aldhouse-Green Rethinking the Ancient Druids. An Archaeological Perspective című műve az University of Wales Press gondozásában jelent meg 2021-ben a *New Approaches to Celtic Religion and Mythology* sorozatban. Miranda Aldhouse-Green nevét aligha kell bemutatni a keltákkal foglalkozó szakembereknek, hiszen a szerző évtizedek óta a kelta vallással foglalkozik, és számos jelentős monográfiát publikált Miranda J. Green néven is. A kötet elsősorban a druidákkal és a talán szakrális vonatkozású leletekkel foglalkozik, emellett azonban röviden megvizsgálja az írott forrásokat is. A kötet célja a szerző bevallása szerint részben az, hogy a régészeti anyagok elemzésével kiegészítse *Nora Chadwick* 1966-ban megjelent *The Druids* című monográfiáját (1. o.), amely főként az irodalmi források elemzésével foglalkozott.

A mű az előszót és az utószót nem számolva kilenc nagyobb fejezetre oszlik, melyeket végjegyzetek zárnak. A kötet szerkezete leginkább egy tanulmányfüzérre emlékeztet, melyben számtalan röviden kifejtett téma található, amelyek az egyes tematikus fejezetek főbb témájához kapcsolódnak. Emiatt azonban a mű szerkezete nehezen áttekinthető, mert egyrészt az egymást követő témák még egy tematikus fejezeten belül sem feltétlenül kapcsolódnak szorosan egymáshoz, másrészt pedig az érdekesebb lelőhelyekkel és részproblémákkal a szerző a szerkesztési elvek miatt több fejezetben is foglalkozik, és emiatt a gondolatmenete néhol nehezen követhető. A számos rövid – fél-egy oldal terjedelmű – téma és az imént említett szerkesztési módszer miatt nem vállalkozom minden résztéma részletes bemutatására, így a tartalom ismertetése során csak a fontosabb részekre kívánok kitérni.

Az első fejezetben (*Time and Space: Contextualizing Druids in the Ancient World*) a szerző a görög és latin nyelvű irodalmi forrásokkal foglalkozik (10–20. o.), amelyeket általában egy későbbi fejezetben kifejtett probléma miatt ismertet. Az irodalmi források bemutatása azonban nagyon felületes, és ez sajnos a későbbiekben is jellemző marad. A fejezetben a szerző először arra a kérdésre keresi a választ, hogy hol és mikor voltak jelen a druidák (10–12. o.). Mivel a későbbiekben előfordulnak majd olyan személyek, akik egyben vezetők és a vallási élet fontos szereplői is lehetnek, a szerző foglalkozik Divitiacusszal és Dumnorixszel is, akikről úgy véli, hogy druidák lehettek (13–15. o.). Ezek mellett röviden szó esik a druidák negatív ábrázolásáról (14–18. oldal), és a kései irodalmi forrásokról is (18–20. o.). A fejezet végén pedig a szerző a modern sámánok és a druidák üldözése között von párhuzamot (20–22 o.).

A második fejezetben (*Barbarians and Wise Men: Rethinking Classical Texts*) továbbra is a klasszikus szerzők leírásai vannak terítéken, amelyekkel kapcsolatban a következő kérdések merülnek fel: mennyire tekinthetőek megbízhatónak ezek a források, milyen manipulatív elemeket tartalmaznak, és hogy mi lehetett a célja az ókori auctoroknak a manipulatív elemekkel (27. o.)? A könyvben a legnagyobb hangsúlyt Julius Caesar beszámolója kapja, ezért talán nem meglepő, hogy Aldhouse-Green az ő leírásával foglalkozik először (25–27. oldal). Caesart követően Poseidónios (27–28. o.), majd pedig Diodóros kerül a figyelem középpontjába (28–29. o.). A szakirodalomban általában azt feltételezik, hogy Diodóros a druidákról és gallokról szóló leírása megalkotásához jelentős mértékben felhasználta Poseidónios munkáját, Aldhouse-Green azonban ezt a nézetet kiegészíti, és úgy véli, hogy Diodóros emellett Caesar munkáját is felhasználta. Feltételezése azonban véleményem szerint nem kellően alátámasztott, ugyanis az elképzelés arra a megfigyelésre épül, hogy Caesar is és Diodóros is megemlíttette leírásában az emberáldozatot és a lélekvándorlást.¹ Ez a párhuzam azonban több okból sem te-

---

¹ Diodorosról magyarul lásd Illés I. Á. (2020): Philippos halála Diodórosnál (Diod. XVI. 91–94) Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta Illés Imre Áron. *Ókor* 19/3. 99–107. old; továbbá Illés I. Á. (2021): Nagy Sándor uralkodása. *Diodóros Történeti könyvtárának 17. könyve*. Martin Opitz Kiadó, Bp. 144 o.

kinthető helytállónak, mert annak ellenére, hogy a szerző határozot-
tan úgy véli, hogy Caesar munkájában megjelenik a lélekvándorlás,
ez nem feltétlenül van így,² valamint a két szerző leírása között olyan
lényeges, a szerző által figyelmen kívül hagyott eltérések is vannak,
melyekből a teljesség igénye nélkül kettőt kívánok példaként kiemel-
ni: a két munkából eltérő válaszokat kapunk arra a kérdésre, hogy
milyen céllal mutattak be a gallok emberáldozatokat, továbbá az ál-
dozatbemutató módszerei sem egyeznek meg, mert míg Diodóros az
áldozatok leszúrásáról és karóba húzásáról ír,³ addig Caesarnál a még
élő áldozatok elégetéséről olvashatunk,⁴ vagyis az emberáldozatok-
ról szóló ismereteit Diodóros az eltérések miatt nem vehette át Cae-
sartól. Diodóros beszámolója után a szerző kisebb témákra osztva
sorra veszi a forrásokban fellelhető torzításokat és „hamis híreket”
(30–36. o.), melyek közül főként a barbár vallásos asszonyokat, va-
lamint az emberáldozatokat emeli ki. Az emberáldozatok betiltásá-
val kapcsolatban azonban van egy tárgyi tévedés, mely a felhasznált
szakirodalom felületes értelmezésének tudható be. Aldhouse-Green
szerint ugyanis az emberáldozatokat Augustus tiltotta be először (35.
o.), azonban az általa hivatkozott műben nem pontosan ez olvasható,
és a forrásaink is egyértelműen cáfolják ezt az állítást.⁵

A harmadik fejezet (*Spiritual Spaces: Rites and Beliefs in Iron
Age Britain and Gaul*) a galliai és britanniai spirituális helyekkel,
a rítusokkal és a hiedelmekkel foglalkozik. A szerző először a ter-
mészetben fellelhető szent helyeket és az ezeknél fellelhető tárgyi
leleteket veszi górcső alá (40–49. o.). Kifejezetten jól sikerültek a

2 Kapi P. (2018): Megjegyzések Pomponius Mela druida és túlvilágképéhez. In: Kovács I. (szerk.): *Agón. A Collegium Hungaricum Societatis Europaeae Studiosorum Philologiae Classicae XII. országos konferenciáján elhangzott előadások*. Eötvös Kollégium, Buda-
pest. 32–34. o.

3 Diod. 5. 31. 3–4; 5. 32. 6.

4 Caes. *Gal.* 6. 16.

5 Augustus tiltásáról bővebben ld. Takács L. (2020): Vallási türelem és vallástüldözés a Ró-
mai Birodalomban. In: Posán L., Veszprémy L., Isaszegi J. (szerk.): *Vallásháborúk, feleke-
zeti konfliktusok Európában és a közeli térségekben az ókortól napjainkig*. Zrínyi Kiadó,
Budapest. 17. o., valamint Kapi P. (2019): Tiberius druidák ellen hozott rendelkezése az
irodalmi források tükrében. In: Kerti Anna Emese (szerk.): *Concentio: A Collegium Hun-
garicum Societatis Europaeae Studiosorum Philologiae Classicae XIII. országos konfe-
renciáján elhangzott előadások, II. kötet, Piliscsaba 2019. május 31.* ELTE Eötvös József
Kollégium, Budapest. 112–113. o.

barlangokról, tisztásokról és a szent vizekről írt részek, és a mű nagy erénye, hogy a többi druidákról szóló monográfiához képest jóval részletesebb az ezekhez kapcsolódó régészeti anyagok bemutatása és elemzése. A természetben előforduló szent helyek után a szentélyekről és a hadizsákmányból az istenek számára felajánlott tárgyakról olvashatunk, majd újból előkerül az emberáldozatok kérdése, azonban emellett az olyan extrém szokásokról is szó esik, mint a fejevadászat és a rituális kannibalizmus, bár ez utóbbi létezése a szerző szerint sem teljesen bizonyított (49–53. o.). A fejezetet a szerző néhány temető és sírlelet bemutatásával zárja (53–55. o.), ám a temetkezésekről részletesebben majd csak jóval később olvashatunk.

A negyedik fejezet (*Images and Symbols: Sacred Art and the Druids*) főként a művészeti alkotásokat, azokon belül is a képi ábrázolásokat, a díszítettet és talán rituális célra készített tárgyakat, a szobrokat és a szimbólumokat vizsgálja, amellett, hogy megpróbálja bemutatni, hogy a druidáknak milyen szerepe lehetett ezeknek az ábrázolásoknak a kialakulásában. Ezekon belül nagy hangsúlyt kap a talált kelta nyakperecek (60–62. o.), az érmék (63–66. o.) a fejebrázolások (66–70. o.), az állat- és hibridábrázolások (70–72. o.) és a fafaragványok (72–74. o.) vizsgálata és elemzése.

Az ötödik fejezet (*Welsh Connections: Spotlight on Druidic Wales*) részben a walesi lelőhelyekről és a walesi középkori mítoszokról szól, de a mítoszok kapcsán előkerül az alvilág és az újjászületés motívuma is (79–82. o.) A fejezet elején a szerző a mitikus történetekben említett rituális eszközöket veszi sorra, elsőként az üstöket, amelyeknek nem csak a mítoszokban szántak jelentős szerepet, legalábbis a régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy ezek felajánlása gyakori volt. Ez talán annak tudható be, hogy a mitikus történetekben az üstök néha varázserővel rendelkeztek (82–83. o.). Az üstök mellett más, étkezéshez használt eszközök is fontos szerepet játszhattak a vallási életben, például azok a díszes kanalak, amelyeket talán jóslásra használhattak, de ilyenek lehettek azok a díszített fülű söröskorsók is, amelyek az ünnepi lakomákon kerülhettek elő (83–85. o.). A koronákkal és a fejdíszekkel foglalkozó oldalakon a Mill Hillnél talált díszített fejpánt kerül előtérbe, melyről azt feltéte-

lezik, hogy egy „harcos pap” viselhette. Ez a fejpánt hasonló vallási szereppel rendelkezhetett, mint az a Cerrig-y-Drudionnál talált fejfedő, melyet először egy felfüggesztett tálnak tartottak (85–86. o.). Ugyan a tavakról és a természetben előforduló szent helyekről már esett szó a harmadik fejezetben, Aldhouse-Green újra visszatér ehhez a témához, ugyanis a Llyn Cerrig Bach tónál talált fogadalmi tárgyak arról árulkodnak, hogy a tavat egykor szentnek tarthatták (87–89. o.). A fejezet végén a szerző újra a faragott kőfejekkel foglalkozik, melyeknek a nyitottra faragott szája miatt elképzelhető, hogy köze lehetett a jósláshoz (90–91. o.), végül pedig a barlangok, mocsarak és szent helyek bemutatása következik (91–92. o.).

A hatodik fejezetben (*A Holy War: Boudica and the Druids against Rome*) a Boudica felkeléshez (Kr. u. 60/61) köthető rituális motívumok vizsgálata válik igazán hangsúlyossá. A fejezet elején a szerző a Boudica felkelés közvetlen okaival, illetve azok előzményeivel foglalkozik (97–99. o.), ezután a lidowi férfiről olvashatunk, akit feltehetőleg az első század közepén áldozhattak fel, talán pont a felkelés idején (99–101. o.), majd felmerül az a kérdés is, hogy druida lehetett-e Boudica (101–103. o.). A Londinium, Verulanium és Camulodunum sorsával foglalkozó témában nagy hangsúlyt kap az a motívum, hogy a felkelés során Camulodunumban lefejezték a császár szobrát, mert ennek a mozzanatnak a kelta fejkultuszt is figyelembe véve talán valamilyen mélyebb jelentése is lehetett (103–104. o.) A szerző foglalkozik a felkeléshez kapcsolódó jósjelekkel, és megvizsgálja, hogy azoknak milyen szerepe volt Cassius Dio, valamint Tacitus narratívájában (104–106. o.). Cassius Diónál emellett azonban megjelenik az áldozati bosszú motívuma is, ugyanis Dio leírása alapján a felkelés során több római nemes asszonyt felakasztottak, és megcsonkítottak, és elképzelhető, hogy Boudica ezekkel akarhatta jelképesen megbosszulni lányai megerőszakolását (107–109. o.). A fejezet végén felmerül az a kérdés is, hogy hitelesnek tekinthető-e Cassius Dio Boudica díszes temetéséről szóló leírása, a kérdésfelvetést pedig az indokolja, hogy a régészek még nem találták meg ennek a temetésnek a nyomait (109–110. o.).

A hetedik fejezet (*From Runes to Spoons: Divining the Divine*) a jóslással és az ahhoz köthető ókori leírásokkal és leletekkel foglalkozik. A második fejezettel kapcsolatban már jeleztem, hogy Aldhouse-Green nem feltétlenül értékeli helyesen Diodóros beszámolóját, és ez a probléma itt is tetten érhető, mert a fejezetet egy Diodórostól származó idézet (5. 31. 3–4.) nyitja, melyet J. J. Tierney fordításában olvashatunk.⁶ Tierney fordítását azonban Aldhouse-Green némi módosítással közölte, a módosítás tényét azonban a szerző egyáltalán nem jelezte. A nem túl pontosan idézett fordításban ugyanis Aldhouse-Green egy kritikus helyen az egyébként gallokra utaló *theyt* egy *the Druidsra* cserélte, s ez a módosítás azon a ponton a szövegkörnyezet miatt egyáltalán nem indokolható. Így a szerző által közölt fordítás tévesen a druidákat veszi alanynak a gallok helyett, és azt sugallja, hogy az emberáldozati szertartásokat a druidák végezték el, de ezt az értelmezést a mondat egyébként nem idézett szövegkörnyezete egyértelműen cáfolja. Diodóros ugyanis valójában arról írt, hogy ezeket az áldozatokat azok a jósök végzik el, akiket Diodóros leírásában határozottan megkülönböztetett a druidáktól, így az Aldhouse-Green által rosszul átfogalmazott fordítás téves képet tár az olvasó elé (113. o.). Igen részletes azonban a Stanway mellett talált „orvos” sírjának a bemutatása (116–118. o.). A felhozott párhuzamok alapján jogos a szerző felvétele, mely szerint elképzelhető, hogy a sírba temetett tárgyak közül az „orvos” néhányat akár a jósláshoz is használhatott, és elfogadható az a megállapítás is, hogy nem feltétlenül minősíthető minden nála talált lelet orvosi kelléknek. A fejezetben kiemelt szerepe van a germán hagyományok és párhuzamok vizsgálatának, melyek egyrészt a már említett „orvos” sírjának az elemzéséhez adnak alapot (114–115. o.), másrészt pedig a szerző a germán jós papnő, Veleda és a druidák között von párhuzamot (118–120. o.). Viszonylag egyedi azoknak a gallo-római templomokban talált tárgyaknak a bemutatása, amelyek segítségével olyan növényeket égethettek el, amelyek a használatot transzállapotba juttathatták (120–123. o.). A fejezet végén pedig egy Caesar által említett személyről, Gutuatrusról, és a colognyi naptárról olvashatunk (124–126. o.).

⁶ J. J. Tierney (1960): *The Celtic Ethnography of Posidonius. Proceedings of the Royal Irish Academy*, 60 (1959–60), 189–275; 251. o.

A nyolcadik fejezetben (*Druids and Deities: Changing Spirits in Roman Gaul and Britain*) a druidák mellett nagy figyelmet kapnak a kelta istenek és azok a lelőhelyek is, amelyek mágikus praktikák gyakorlásáról tanúskodnak. A fejezetet Lucanus leírása nyitja, aki három olyan gall istent említ, akiknek a létezését a feliratok és az ábrázolások igazolják (131. o.). Rendkívül érdekes a chartres-i Gaius Verius Sedatusszal foglalkozó téma kifejtése, Sedatus ugyanis amellett, hogy római polgár és valószínűleg helyi tisztségviselő lehetett, egy titkos földalatti szentélyt is fenntartott a házában, ahol a gall isteneknek áldozhattak (132–133. o.). Hasonlóan érdekesítő annak a két női sírnak a bemutatása, melyeket Kimmeridge-ben a winchesteri Lankhills római kori temetőnél tártak fel. Az itteni sírokba ugyanis olyan idős asszonyokat temettek, akiket a sírok elrendezése alapján valamiért szimbolikusan a haláluk után is el akartak hallgattatni (133. o.). Ezeket a sírokat kiegészíti a IV. századból származó Great Houghton-i asszony sírja is, akit arccal lefele temettek el, és egyedülálló módon ólomból készült nyakperect helyeztek a nyakára (134. o.). Ezt követően több ízben is az istenábrázolások kerülnek terítékre, melyek közül a coriniumi és a bolardsi ábrázolások bemutatása a legrészletesebb (135–138. o.), de a szerző a szinkretizmus kérdésével is foglalkozik (138–141. o.). A fejezet végén a Septimius által emelt, sajátos vonásokkal rendelkező Iuppiternek szentelt oszlopról és szoborról (141–143. o.), valamint a thetfordi szentélyről olvashatunk (143–145. o.), amely egykor talán nagyobb politikai vagy vallási gyűlések helyszíne lehetett.

A kilencedik fejezet (*Ideas of Afterlife: Death, Burial and Reincarnation*) részben a temetkezésekkel, részben pedig a druidák halálról és reinkarnációról szóló tanaival foglalkozik. A fejezetet egy Pomponius Melától származó idézet nyitja, mely a druidák tanításával foglalkozik (147. o.). Mela leírásának értékelése azonban korántsem tekinthető helyesnek, Aldhouse-Green ugyanis úgy véli, hogy az idézett Mela hely is a reinkarnáció meglétéről számol be (Mela III. 2. 19.), ez azonban a szöveghely alapján, úgy vélem, hogy határozottan kizárható, mert Mela itt egyértelműen arról ír, hogy a druidák tanítása szerint a holtakra egy másik élet vár a *manesek* között, azaz a

túlvilágon, tehát az idézett helyen Mela valójában az élet túlvilágon történő folytatásáról ír, nem pedig a reinkarnációról. A fejezet további részeiben a szerző a fontosabb lelőhelyeket, és a gazdagabb sírleleteket mutatja be, kiemelve az egyes helyek legfontosabb jellegzetességeit, és azok lehetséges rituális vonatkozásait (148–159. o.).

Összeségében kijelenthető, hogy a kötetben a régészeti anyagok feldolgozása színvonalas, azonban az irodalmi források elemzésével és a belőlük kinyerhető adatok felhasználásával komoly problémák vannak, főleg Diodóros és a Pomponius Mela esetében. Annak ellenére, hogy a szerző eredetileg a régészeti anyag feldolgozására vállalkozott – ami egyébként kifejezetten jól sikerült –, viszonylag nagy terjedelemben foglalkozott az irodalmi forrásokkal is, azonban ezeknek a kezelése véleményem szerint nem volt megfelelő. A kötet igen nagy hiányossága, hogy teljesen hiányoznak belőle a filológiai vizsgálatok, annak ellenére, hogy Aldhouse-Green több esetben is foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy melyik klasszikus szerző milyen másik szerzőtől vehette át az adatait. A kötet egyébként jól illusztrált, és számos olyan érdekességet is tartalmaz, melyekkel a szerző egyértelműen a laikus olvasókat is megcélozta, azonban úgy vélem, hogy a számtalan rövid, fél-egy oldal terjedelmű résztéma miatt gyakran komolyabb előzetes ismeretekre van szükség, mint amennyit a kötet pár bevezető fejezete nyújt, így a könyv olvasását elsősorban azoknak a szakembereknek javasolnám, akik főként a britanniai és galliai szent helyekhez és temetőkhöz kapcsolódó leletanyagokkal kívánának részletesebben foglalkozni.

Miranda Aldhouse-Green: *Rethinking the Ancient Druids. An Archaeological Perspective*. (Új gondolatok az ókori druidákról. Egy régészeti nézőpont). University of Wales Press, 2021, 188 o.

Kapi Péter